

МЕМОАРИ СЛИКАРА
први део

Библиотека
MEMORIA

За издавача
Бора Бабић

Уредници
Горана Раичевић
Владимир Петровић

Службени консултант
Јелена Межински Миловановић

Паја Јовановић
МЕМОАРИ СЛИКАРА
први део

Приредио
Владимир Петровић

АКАДЕМСКА КЊИГА
НОВИ САД

Извор

*Мемоари Паје Јовановића, Архив САНУ, Историјска збирка,
Заоставштина Милутина Миланковића 10131/III-136*

© Српска академија наука и уметности, 2025.

© Академска књига, Нови Сад, 2025.

Случајно сам наишао на енглески рукопис: *Мемоари сликара О'Радована*, који се прославио током прошлога века својим радовима у Енглеској и Америци.

По имену којим је обележавао своја дела, „О'Радован“, обично је пролазио за *Irishman*-а, човека ирског порекла. Међутим, из првих глава тих мемоара, у којима прича о својим старима и о свом детињству, излази да је био Србин, рођен у Банату и да је тамо одрастао.

У даљем току причања спомиње да је као дечко у раним годинама живота напустио очеву кућу и отишао у свет, и мора да је већ рано изгубио везе са својима у отаџбини, јер све те његове приче о Србима и српским обичајима су фантастичне слике, као што су му се, можебити, представљале у детињству, а да у зрелим годинама није више имао прилике да их провери и исправи. У ствари, слике виђене из туђине и велике даљине.

П. Ј.

ПРОЛОГ

Живот је диван сан на овоме свету, а једина му је мана што исувише брзо пролази. Дани нагло сину један за другим, године се откотрљавају таквом брзином да ми се баш чини као да сам тек ступио кроз двери у ову чудесну башту живота, а сад, пре него што сам се снашао овде и пре него што сам могао и да појмим шта то све значи, нашао сам се, ево, пред излазом са вечитим мраком иза њега.

Није чудо што се сада устежем и успоравам корак, јер са зебњом морам да видим како се сваким даном све више оцртава она црна провалија онде иза оног проклетог излаза.

Зато бих хтео радо да се задржим, да се одвратим од нирване, пакла и раја, или ма како се то звало, те да уперим очи у прошлост и да покушам да испишем неколико скица са оне лепе стазе којом сам некад дошао и, шарајући тако, да осетим бар рефлекс оних ведрих часова што сам их некад доживео.

I ПОЛЕТАРАЦ

Том Валис, директор „French Gallery“ у Лондону, иначе мој пријатељ, питао ме је једном како се то случило да сам ја, рођен Србин, такорећи полудивљак, постао уметник.

Имао сам просто да му одговорим:

А зашто не бих? Српски дечко може исто тако да нађе пут у уметности као и други, а – поред тога – могу вам рећи да култура међу Србима није ни пола тако лоша као што то изгледа на први поглед. Зацело није лошија од културе радника и сељака у другим земљама.

Разлика између Срба и других европских народа углавном је у томе што у Срба нема оних истакнутих, повлашћених класа са силним богатством у рукама појединаца, ни оне ексцесивне раскоши која иде уз таква богатства. Нити има Срба властеле са њеним ексклузивним начином живота, по којему обично, ви Енглези, културу једног народа оцењујете, ма колико био низак ниво осталог простог народа.

Не. У Срба нема оне високе класе људи који су од законика својих и рафинираних манира створили баријеру између себе и простог народа око себе.

Не. Срби немају нити лордове нити потчињене; толико су једнаки међу собом да ће и сељак краљу рећи „ти“.

Срби су народ слободних поседника, са здравим разумевањем слободе и војне дисциплине и, рекао бих, са религиозним поштовањем правде.

Јесте, рекао сам правда – *Iustitia* – али не са оном фантастично изграђеном правном мудрошћу „*iurisprudentia*“,¹ као што је имају неке земље, са оном силном војском правника, адвоката, баристера и солицитатора,² који су правду изградили у скуп луксуз за богаташе, остављајући јадног сиромаша без *lawyer*-а да се безнадежно мучи у густој џунгли од хиљада противуречних закона.

Данас Срби имају школе и цркве по целој земљи, имају доста гимназија (колеџа) и врло добар Универзитет, тако да је пуно образовање свакоме осигурано.

Ови ратоборни сељаци, сви редом мање-више имућни људи, мада живе само у скромном благостању, имају живо осећање за уметност, ма у коме облику се она појављивала.

Жеља за музиком је општа, а певање младог света се може свугде чути: при раду на пољу, у кућама успаванки деци и поскочица кад се игра коло пред црквом.

Али кад се у летњој месечини девојке скупе крај потока на купању, певајући древне вилинске песме, а момци на висини око ватре одговарајући својим мистичним припевом, певање достиже готово карактер уметничке представе. Издалека се чује наизменично певање јасних женских гласова и благо отпевање момачке дружине око ватре.

Али најјачи израз уметничког духа показују Срби у епосу, у својим народним песмама.

Нешто од Хомерове божанствене величине дише у њима. Исто онако као што је код старих Јелина Хомерова *Одисеја* била темељ образовања, тако су то за Србе косовске рапсодије. Српско дете расте много више под утицајем

¹ Теорија права. (*Све најомене у књизи су њиређивачеве.*)

² Баристери су адвокати у судском систему Велике Британије који једино могу да заступају клијенте пред вишим судовима, док су солицитатори адвокатски помоћници.

САДРЖАЈ

Пролог	7
I Полетарац	9
II	12
III	25
IV	37
V	40
VI Гимназија	46
VII Гимназија	60
VIII Вук	65
IX Звона	75
X Доблинг	84
XI Магбет	94
XII Академија	100
XIII Друга година Академије	113
XIV Код Грипена	120
XV Ферије	126
XVI Колеони	132
XVII Соферл	141
XVIII Грипен (Академија, III година)	151
XIX Елкамилер	160
XX Пухберг	167
XXI Олуја	175
XXII Збогом	184
XXIII Код куће	192

XXIV Кула	194
XXV Чобани	204
XXVI Мита	210
XXVII Фата	216
XXVIII Вечера	221
XXIX Крагуј	224
XXX	231
XXXI Модели	233
XXXII Изненада	240
XXXIII Утакмица	245
XXXIV Валис I	250
XXXV Елкамилер	255
XXXVI	257
XXXVII У бели свет	263
Регистар имена историјских личности које се помињу у књизи	265

ПРИЛОЗИ

Владимир Пејровић

Судбина рукописа Паје Јовановића 269

Горана Раичевић

Паја „Das Kind“ или

(ауто)портрет уметника у младости 277

Јелена Межински Миловановић

Мемоари Паје Јовановића и

Српска академија наука и уметности 293

Илустрације 329

Белешка о аутору 331